

Ög 113. Nykvarn vid Linköping, S:t Lars sn.

Pl. 67.

Litteratur: N1945. Östgöta-Correspondenten ^{23/4}, ^{25/4} och ^{27/8} 1874 samt ^{19/5} och ^{24/11} 1923; Anton Ridderstad, Östergötlands historia I (1914), s. 90; Skrivelser mellan Östergötlands fornminnes- och museiförening och Riksantikvarien 1914; O. Frödin, Rapport till Riksantikvarien ^{11/12} 1923; A. Nordén, Stångebro och Gamlabro, i Ymer 1929, s. 86; O. von Friesen, Runorna, i Nordisk kultur VI (1933), s. 186; S. Kraft, F. Lindberg, Linköpings stads historia, ²⁵ I (1946), fig. 16, ²⁶ s. 51 f.

Äldre avbildningar: L. C. Wiede, Teckningar 1874, i manus till Östergötlands Runurkunder (tryckt 1875) (ATA) och i Wiedes arkiv i Linköpings stiftsbibliotek; P. Johansson Bergh, Foto ca 1874 (Östergötlands museum); Foton (ATA); A. Ridderstad, Foto a.a.

Runstenen anträffades år 1874 vid grundgrävning något 10-tal m. ovanför den plats, där den nu står rest, liggande i vattnet bland stenar, av vilka de flesta varit använda som brokar under den äldsta Stångebron, som varit belägen här, något 10-tal m. ovanför den nuvarande. Runstenen låg ungefär mitt emellan vattenfallet och nuv. bron. En man, som varit närvarande vid stenens tillvaratagande, har lämnat uppgiften, att samtidigt två mindre stenar tillvaratogs, vilka båda hade tydliga runor men det oaktat inlades i en byggnadsgrund²⁷ (var det den fabrik på Stångåns östra strand, för vilken grundgrävningen skedde?). Om något avseende bör fästas vid uppgiften, må lämnas därhän.

Stenen står nu rest på toppen av en mäktig jordhög, c:a 25 m. i diam. (ursprungligen mer) och upp till 3,5 m. hög, med en terrassformig avsats runtom högen i dess mittre höjd. Då 50 m. söder om den landsväg, som nu stryker förbi runstenshögen, ligger en annan hög, ett 10-tal m. i diam. och 1,75 m. hög samt plan upptill, i alla avseenden en typisk gravhög, finns det alla skäl att antaga, att även den nuv. högen med runstenen är en gravhög — och i så fall en av Linköpingsbygdens mera monumentala. Äldre litteratur²⁸ innehåller uppgifter om ett par »uppkastade jordhögar» strax öster om Stångån i närheten av läget för den äldsta Stångebro, bland vilka den ena kallas 'Lingurs hög' och spelar en viktig roll i gångna tiders spekulation över uppkomsten av staden Linköpings namn. Man torde kunna utgå från, att den hög, på vilken nu runstenen står rest, är denna i äldre tradition så frejdade 'Lingurs hög'.

Terrängnamnet *Stånghagen* i denna del av östra Stångåstranden fasthåller samma minne som namnet *Stångebro* å den bro, som här passerade ån, nämligen att här en gång den kungsgård varit belägen, vars återstod på Gustav Vasas tid var *Stångz Ladugård*. Den gamla kungsgården invid det gemensamma landskapstinget på *Liunga*, nuv. Linköping, har haft en betydelse, som framgår därav, att i densamma sammanstråla Hanekinds, Bankekinds och Åkerbo härader, och redan i ett biskopsbrev av år 1282 framträder den prosteriindelning av landskapet i Östanstång och Västanstång, som sedan överförts även till andra områden av landskapets administration. Den serie av lösa fornfynd från »Stångebro», som jag annorstädes sammanfört, torde väl härröra från olika brolägen men anger under alla omständigheter, att här funnits gravfält, av vilka väl något tillhört den gamla kungsgården. Den praktfulla bautastenen på traditionens Gumpekulla backe liksom också 'Lingurs hög' och den ovan nämnda mindre gravhögen befinna sig på gammal Stånghags-mark och torde av samma skäl kunna sättas i förbindelse med den forntida kungsgården som den stora kungshögen vid Sättuna på västra Roxenstranden kan förbindas med dess kungsgård 'sjö-Tuna'. Tre vackra korsformiga spännen tidfästa gravfälten vid »Stångebro» till tiden omkr. 500 e. Kr., alltså våra Tuna- och Husbygdardars rikligast fyndförande århundrade.

Då nu namnet Stång, fsv. *stang*, enligt min uppfattning sannolikt är att tolka såsom avseende den pålning i åbottnen, som uppburet den äldsta bron, jfr det skånska bronnamnet *Stangapelle*²⁹, framstår bron såsom något för kungsgårdens tillkomst grundväsentligt. Bron förblev här ute vid Nykvarn ända in i 1600-talets senare hälft (den upptages på den äldsta kartan över stadens omgivning av år 1639?). Den nuv. bron i Storgatans förlängning tillkom år 1646 och kallas 1653 »broen Nyestång». Vägen ut till bron vid Nykvarn bär på 1600-talets kartor namnet *Stora Stångzgatån* (1651) eller *Gambla Stångzgatån* (1691).

Det var alltså invid huvudtrafikleden genom landskapet och vid en av dess viktigaste broar, därtill invid en gammal kungsgård, som den särdeles präktiga, över 2½ m. höga och rikt ornerade runstenen vid nuv. Nykvarn en gång uppstälts. Stenen, i våra dagar rest på den traditionsomsusade 'Lingurs hög' — såsom jag tror — framstår därigenom som ett monument över Linköpings äldsta förflutna, en äreställning som dess nuvarande miljö i övrigt på ett föga värdigt sätt framhäver.

²⁵ Bör stå »B. Cnattingius, Järnålder, i: Linköpings historia».

²⁶ [Nordéns fotnot] Fotot av A. Nordén anges där oriktigt vara taget av Björn Helmfrid.

²⁷ [Nordéns fotnot] A. Ridderstad, *Östergötland*, I, s. 90.

²⁸ [Nordéns fotnot] Senast A. Ridderstad i *Östergötlands beskrivning*, del II (1917), s. 610.

²⁹ [Nordéns fotnot] Jag hänvisar till min framställning i uppsatsen *Stångebro och Gamlabro*, i Ymer 1929, s. 87, och i arbetet *Östergötlands järnålder* II, s. 206. Jfr även under stenen vid Furingstads kyrka Ög 147.

Endast i stenens mitre parti samt i topp-partiet är inristningen otydlig. Den översta delen av ristningen ifyller jag i en och annan detalj annorlunda än Brate — det förefaller som om Brate icke hade gjort stenen grundligt ren före sin ifyllning här. R. 25 är såvitt jag förstår skadad vid toppens avflagring.

Inskriftsidans mittfält är fylld av en slingornamentik, som har åtskilligt gemensamt med de s.k. Eskilstuna-hällarnas dekorationstyp. Till någon rikt utvecklad, symmetriskt genomförd komposition når dock konstnären icke fram. Det hela har något tungt och fantasilöst över sig, men det kan ej nekas, att den robusta formgivningen ändå smälter väl samman med stenens grova material.

Inskrift:³⁰

: uerun : le³¹t : resa : ste³¹n : þe³¹na : eftir : bofa : sun : sin : aouk : eftir : eskerþi : totur sina kuþ :

hiulbi : seol : þera

65 70 75

»Värün lät resa denna sten efter Bove, sin son, och efter Äsgärd, sin dotter. Gud hjälpe deras själ!»

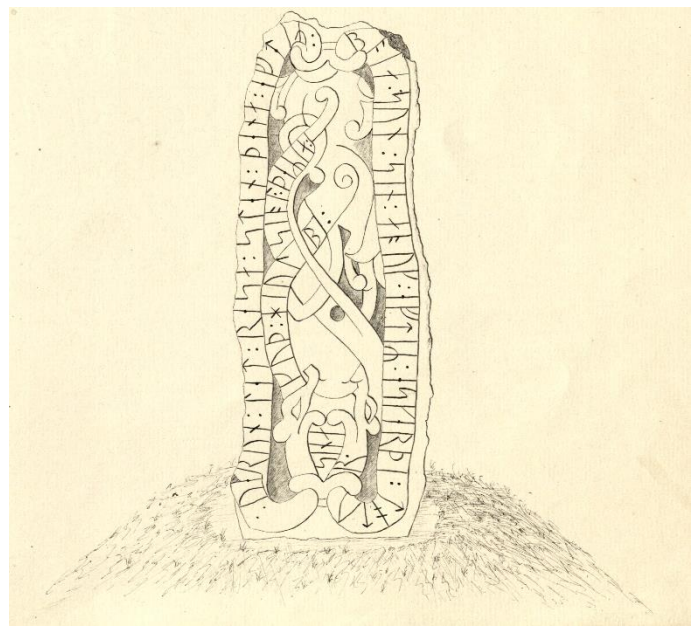
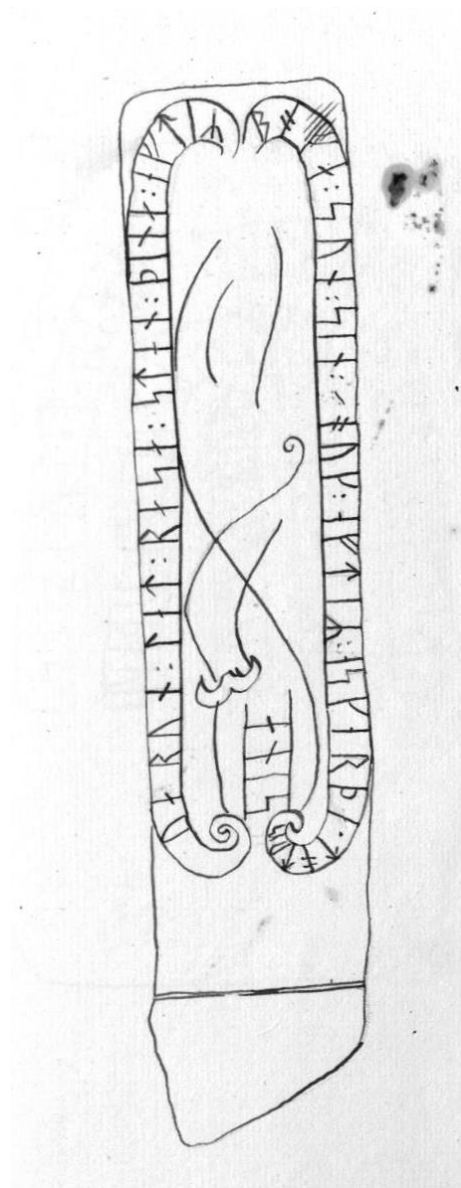

Fig. 127. Ög 113. Nykvarn vid Linköping, S:t Lars sn. Teckning C. F. Nordenskjöld reseberättelse 1874 (ATA).

Fig. 128. Ög 113. Nykvarn vid Linköping, S:t Lars sn. Vid teckningen står »kuþ hiulbi saol þera. Hagsn» Med »Hagsn» avses läroverksadjunkt K. A. Hagson i Linköping. Teckning L. C. Wiede (1874), i manus till Östergötlands Runurkunder (ATA).

³⁰Jansson skriver i PM 1947: R[uninskr]. och ö[vers]. utgå.

³¹Wessén skriver ett frågetecken i marginalen och vidare: Framträder ej på fotot

Plansch 67. Ög 113. Nykvarn vid Linköping, S:t Lars sn. Foto Nordén 1945.
[Vid planschen står »Hålles ljusare!«. Jansson skriver 1947: Kraftigt retuscherad! Trots detta ej bra till klichering.]

Detta dokument ingår i en digital utgåva av Arthur Nordéns supplement till Erik Brates Östergötlands runinskrifter. Manuset avslutades 1947 och var tänkt att tryckas 1948. Utgåvan publiceras fritt tillgänglig på Internet.

Texten innehåller inte nyare litteraturreferenser än 1947 och tar ingen hänsyn till modern runforskning och måste därför användas med reservationer. Utgåvan är ännu preliminär och kan komma att revideras. Hittar du felaktigheter är du välkommen att meddela dessa till utgivaren på nedanstående e-postadress.

Utgivare: Jan Owe

Kontakt: runor@gamlebo.se

Senast ändrad 2020-11-21